

Vlaamse
meesters

De schilder van de zoekende mens

CURSUS EN DAGEVENEMENT OVER BRUEGEL

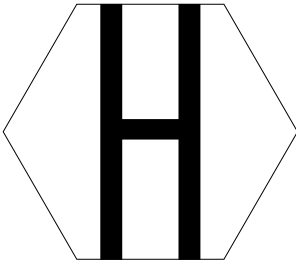
Na het barokjaar met focus op Rubens richten we in 2019 de schijnwerpers op Pieter Bruegel, die dan 450 jaar geleden overleden is. Davidsfonds Academie zorgt voor verdieping bij het werk van de Vlaamse Meester met cursussen in Bokrijk en in Tienen en een dagevenement rond de *Dulle Griet* in Antwerpen. Manfred Sellink, directeur van het KMSKA in Antwerpen, co-curator van de grote overzichtsexpo in Wenen en docent voor twee van de cursussen, deelt graag zijn nieuwste inzichten in het vernuft van de Vlaamse grootmeester.

TEKST: KATRIEN STEYAERT

*Nederlandsche
spreekwoorden* (1559),
Staatliche Museen
zu Berlin.

Manfred Sellink

Halfweg de 16de eeuw zijn de schilderijen van Bruegel gegeerde gespreks- onderwerpen. Dat ze 450 jaar later nog altijd gesprekken en bewondering uitlokken, is volgens Manfred Sellink geen toeval. “Er zijn maar een paar kunstenaars in de geschiedenis van wie het oeuvre zo’n reikwijdte heeft dat je er een heel mensenleven mee bezig kunt zijn, zonder je te vervelen,” vertelt Manfred Sellink, die het leeuwendeel van zijn carrière wijdde aan Pieter Bruegel de Oude. “Toen hij in 1569 in Brussel stierf, domineerde hij als geen ander het beeld van die scharnierperiode in de Zuidelijke Nederlanden, die midden 16de eeuw uitgroeiden tot een van de meest creatieve regio’s van de toen bekende wereld.”

Vandaag blijft Bruegels werk charmeren en intrigeren. Hoe komt dat?

“Daar zijn vele redenen voor, in de eerste plaats zijn technische kwaliteit. Zo had hij het enorme vermogen

om tegelijkertijd heel precies en heel los te schilderen. In *De terugkeer van de kudde* uit zijn reeks over de seizoenen, bijvoorbeeld, heeft hij maar enkele strepen verf nodig om de koe in de voorgrond treffend neer te zetten, terwijl hij in de achtergrond dan weer verbluffend precies is. Hij was daarin getraind door zijn latere schoonmoeder, de miniaturiste Mayken Verhulst.”

Die gedetailleerdheid prikkelt het publiek?

“Ja. Er is zoveel te zien dat je blijft kijken. Mijn Duitse collega’s bedachten er het prachtige woord *Wimmelbilder* voor. Je hoort er het woord wemelen in. Het zijn onder meer die details die een fantastisch werk als *Kinderspelen* tot een uniek *conversation piece* maakten. Zo was het bedoeld: om Bruegels rijke opdrachtgevers te stimuleren tot gesprek. Bij Erasmus lees je hoe die 16de-eeuwse elite de gewoonte had om beelden te blijven bediscussiëren. Het is het idee

© Museum Mayer van den Bergh

Niet de volle vette lach, maar de subtiële vervreemding typeert Bruegel

van *convivium*, het samenzijn, waarover ik het zeker zal hebben tijdens de lezing die ik begin volgend jaar voor Davidsfonds Academie in Bokrijk geef.”

Daar staat *De strijd tussen vasten en vastenavond* centraal, een paneel uit 1559.

“Dat is voor mij een zeer goede aanleiding om het te hebben over Bruegel als schilder van de zoekende mens. Aan de ene kant van het werk toont hij de kerk, het decor voor de bezinningsperiode die de vasten is. Aan de andere kant staan net de geneugten des levens centraal. In de herbergen en eromheen regeert de gulzigheid en springen mensen nog een laatste keer uit de band. In het centrum van dat gekrioel leidt een nar twee figuren. We hebben het idee dat zij symbool staan voor de zoekende mens die het midden probeert te vinden tussen de twee excessen – de onthouding en de overdaad. Bruegel was niet vermanend, maar wel bezig

Dulle Griet (1563),
Museum Mayer
van den Bergh

De thuiskomst van de *Dulle Griet* in Antwerpen

Dankzij het kapitaal van zijn vader kon Fritz Mayer van den Bergh zich helemaal toeleggen op het verzamelen van kunst. In 1894 tikte hij in Keulen een schilderij op de kop waarvoor weinig interesse bestond en dat het verloren gewaande meesterwerk de *Dulle Griet* van Bruegel bleek te zijn. Na Fritz' dood liet zijn moeder een huis bouwen voor zijn collectie: Museum Mayer van den Bergh. In 2017 verdween de *Dulle Griet* tijdelijk uit het museum om in Brussel te worden gerestaureerd. Samen met Davidsfonds Academie kun je het gerestaureerde schilderij bewonderen en je verdiepen in de cultuurhistorische betekenis van Bruegel. Het dagevenement vindt plaats op donderdag 7 maart van 10 tot 17 uur in het Rubenianum en Museum Mayer van den Bergh in Antwerpen.

INFO www.davidsfonds.be/academie en
www.museummayervandenbergh.be

met ethiek en keuzes. Hier lijkt hij te suggereren: zoek je balans.”

Klinkt actueel.

“Dat is het ook. Ik ga niet de grote psycholoog uithangen, maar we leven in een tijdsgewricht van disruptie. Wereldwijd voltrekken zich allerlei ontwikkelingen die mensen zorgen baren: migraties, conflicten, dreigende maatschappelijke en economische ontwrichting. Wel, het tijdperk van Bruegel was wellicht nóg disruptiever. Godsdienst, macht, economie: alles was in beweging en Bruegels schilderijen tonen hoe de mens zich in die snel veranderende wereld positioneert. Het zijn geen politieke statements, maar ze gaan voor een deel over *la condition humaine*. Dat verklaart waarschijnlijk ook waarom ze waanzinnig populair blijven, ook in Japan bijvoorbeeld. Daar hebben ze een totaal andere culturele achtergrond, maar Bruegels verhalen hebben een universele betekenis en blijven daardoor vele harten beroeren.”

Is hij mild voor ons mensen?

“Uit zijn werk spreekt niet alleen een groot inzicht in de mens maar ook veel liefde. Men noemde hem in zijn tijd de nieuwe Jeroen Bosch en hij had inderdaad zijn inventiviteit en virtuositeit met zijn grote voorbeeld gemeen. Maar waar Bosch focust op het einde der tijden en de nederigheid van de mens is Bruegel optimistischer. Bij hem hebben we voor een deel ons lot zelf in handen, we hebben onze zwakheden én onze kracht, en de schilder bekijkt ze met sympathie en empathie. Zijn boerentaferelen hebben soms een licht spottende ondertoon, maar ze vormen ook een ode aan de levenslust.”

Daar is hij: de boeren-Bruegel.

“Dat is zo merkwaardig: dat beeld bestaat alleen in Vlaanderen. Voor buitenlandse journalisten hoef ik dat cliché nooit te ontcrachten, zij kennen al die Bruegelhoven en Bruegelplacemats niet. Boerentaferelen zijn maar een heel klein deel van Bruegels

Bruegel schildert
tegelijktijd
heel precies en
heel los

oeuvre. Hij is in essentie een landschapsschilder en zonder twijfel een stedeling, die de economische en intellectuele elite tot zijn kennis mocht rekenen. Uit een anekdote blijkt dat hij weleens met zo'n rijke opdrachtgever naar de dorpen aan rand van de stad trok en daarvoor kleren van plattelandsbewoners aantrok. Hij was dus geen boer onder de boeren, maar een observator van de halfverstedelijkte omgeving in zijn buurt.”

Hij schetst die vaak met gevoel voor humor. Zie je dat ook in een helledoek als *Dulle Griet*?

“O ja. Bruegel is sterk in wat ik beeldende spitsvondigheid noem. In zijn werk vind je honderden visuele details waarmee hij een grappig effect creëert. Ook in *Dulle Griet* tekent hij met veel inventiviteit de monsters en demonen, en sinds de laatste restauratie (*die deze zomer werd voltooid, n.v.d.r.*) zie je goed hoe twee aapjes vanuit een kerker guitig naar

© KHM-Museumsverband

De strijd tussen vasten en vastenavond (1559), Kunsthistorisches Museum Wenen, Picture Gallery

4

buiten kijken. Het doet bijna surrealistisch aan. Er zit ook humor in het hoofdpersonage: Griet is niet alleen gewapend met een zwaard, het adellijke vechtinstrument bij uitstek, maar ook met een koekenpan. Alsof ze daarmee de finale slag zal kunnen uitdelen ... Het typeert Bruegel: niet de volle vette lach, maar de subtiele vervreemding of ironie.”

Leverde die laatste restauratie ontdekkingen op?

“Zeker. Van onder de donkere vernislaag kwamen een verbluffende helderheid en transparantie naar voren. Griets rok moet een veel feller blauw geweest zijn en er zat meer rood in het paneel dan we tot nu toe hadden gedacht. Voortschrijdend inzicht: dat is het leuke aan kunstgeschiedenis. In 2012 vond ik het ongelooflijk spannend dat collega’s onderaan het doek een krabbel ontdekten die op het woord ‘dul’ leek, maar dankzij nog betere macrofoto’s kwamen we er vorig jaar achter dat het een gewone kras is. Wat overigens geen afbreuk doet aan het feit dat *Dulle Griet* die naam al had in haar eigen tijd. Waar we nu ook niet meer aan moeten twifelen, is de datering. We

dachten lang dat het 1561 of 1562 was, maar nu blijkt dat het 1563 is.”

Een leek denkt misschien: Wat dan nog?

“Dat jaartje verschil geeft ons wel degelijk een beter beeld van Bruegels schilderkunstige ontwikkeling, zijn mogelijke opdrachtgevers en de samenhang met andere werken. In de grootse overzichtstentoonstelling die nu loopt in Wenen (*en waarvan Sellink een van de vijf curatoren is, n.v.d.r.*) focussen we op die hand van de meester: hoe zette hij een schilderij op, hoe ging hij effectief te werk? Na zeven jaar van intensief onderzoek weten we nu ondubbelzinnig dat zijn schilderijen alleen van zijn hand zijn. Er is geen sprake van een uitgebreid atelier. Ook vernieuwend is onze grip op hoe Bruegel zijn beelden regisseert. Hij slaagt erin het oog van de kijker heel precies te leiden.”

Hoe krijgt hij dat voor elkaar?

“Een van zijn geraffineerde truken is het tonen van figuren op de rug. Daardoor voel je je er als kijker mee verwant, je kijkt met die figuren mee het beeld in. Maar Bruegel is zeer innovatief en gaat nog verder: hij positi-

Bruegel was een regisseur avant la lettre

oneert zijn personages zo, bijvoorbeeld door de houding van handen en voeten, dat ze je blik echt sturen. Ze bepalen de richting, maar ook de manier en intensiteit van kijken – heel gewiekt. Niet voor niets hebben mensen als Spielberg en Tarkovski zijn werk zo goed bestudeerd. Bruegel was een regisseur *avant la lettre*.”

Waar haalde hij die beeldintelligentie?

“Die was ongetwijfeld bijna intuïtief. Ze zorgt er in elk geval voor dat Bruegel de kijker kan meezuigen en dat hij slaagt waarin alleen de allergrootsten slagen: je het platte vlak doen vergeten en je meenemen in een andere wereld. Misschien is dat *au fond* Bruegels grootste aantrekkingskracht. Dat en het feit dat hij vragen blijft oproepen. Zijn werk bevat zo veel lagen en is nooit eenduidig, zodat de discussies erover nooit volledig kunnen worden beslecht. Gelukkig maar. Dan kunnen we er ons blijven op toeleggen, meer dan één mensenleven lang.”

INFO Op de website www.insidebruegel.net kun je inzoomen op de wemeling aan details in Bruegels werk.

De terugkeer van de kudde
(1565), Kunsthistorisches
Museum Vienna, Picture Gallery

Vlaamse
meesters

Nog meer meesterschap

Tot 2020 richten verschillende Vlaamse kunstinstellingen de schijnwerpers op de Vlaamse Meesters naar aanleiding van de heropening van het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen, de 450ste sterfdag van Bruegel en de restauratie en terugkeer van het Lam Gods naar de Sint-Baafskathedraal in Gent. Ook Davidsfonds doet mee met verschillende evenementen, cursussen en reizen in het spoor van de Vlaamse Meesters.

Naast de cursus en het dagevenement hierboven, kun je ook deelnemen aan:

- Cursus *Pieter Bruegel de Oudere. Beeldtaal en techniek van de Meester* door kunstenaar Jan Bustin op maandag 4, 11, 18 en 25 februari van 14 tot 16 uur in Tienen. Met demonstratie.
- De Nacht van de Geschiedenis op dinsdag 19 maart 2019, met als thema meesterschap. Op zo'n 200 plaatsen in Vlaanderen en Brussel kun je dan een boeiende geschiedenisactiviteit meemaken. Niet alleen de Vlaamse Meesters in de schilderkunst komen dan aan bod, maar ook schrijvers, muzikanten, ambachtshuizen en andere meesters in hun vak.

Met je Davidsfonds Cultuurkaart krijg je ook korting bij musea en andere kunstinstellingen die boeiende expo's of activiteiten organiseren rond de Vlaamse Meesters.

INFO www.davidsfonds.be/vlaamsemeesters

De wereld van Bruegel in Bokrijk

Het Openluchtmuseum Bokrijk is de perfecte plaats om Bruegel te herdenken. Zowel in Bruegels werken als op het domein van Bokrijk staat 'de gewone mens' centraal. De oprichter van het museum, Jozef Weyns, liet zich zelfs inspireren door de schilderijen van Bruegel. Zo is het Woonstalhuis uit Vorselaar gebaseerd op een 16de-eeuwse hoeve die op een schilderij van Bruegel voorkomt. Met je Davidsfonds Cultuurkaart krijg je 2 euro korting voor de toegang tot Bokrijk en de expo *De wereld van Bruegel*, die loopt van 6 april tot 20 oktober 2019.

In de cursus van Davidsfonds Academie bij de expo vertellen experts zoals dr. Katrien Lichtert, prof. Manfred Sellink, prof. Hans Cools en Alexandra van Dongen meer over Bruegels leven, werk en tijd. De cursus vindt plaats op zondag 3, 17 februari, 3 en 17 maart en 28 april van 11 tot 13 uur. Een rondleiding door de expo op 28 april is inbegrepen.

INFO www.davidsfonds.be/academie en
www.dewereldvanbruegel.be/nl